

МАҚСУД ШАЙХЗОДА – МАНГУЛИККА ДАХЛДОР ИЖОДКОР

Бехзод

Тошкент давлат транспорт университети

Аннотация: Ўзбек ҳамда Озарбайжон халқларининг атоқли қалам устаси Мақсуд Шайхзода Шарқ шеъриятининг мумтоз жанрларида асарлар ёзди. Шайхзода асарлари қардош халқлар ва хорижий тилларга таржима қилинган. Шоир таржима жараёнида қардош халқлар ва жаҳон адабиёти классикларининг маҳорат мактабидан таълим олди, илғор анъаналарини ўзида мужассамлаштирган шеърлар ёзди. Шоирнинг адабиёт соҳасидаги хизматлари шўро ҳукумати томонидан тақдирланган. Мақолада шу тўғрида сўз боради.

Калит сўзлар: ижодкор, шеърият, таржима, бадиий адабиёт, шоир, публицист, халқ.

Annotation: Maksud Sheikhzadeh, an outstanding master of the Uzbek and Azerbaijani People, wrote works in classical genres of Oriental poetry. His works are translated into fraternal peoples and foreign languages. In the process of translation, the poet received education from the master School of the fraternal peoples and classics of world literature, wrote poems embodying his progressive traditions. The poet's services in the field of literature were awarded by the government. Maksud Sheikhzadeh, one of the poets of the tribune of Uzbek literature, lives forever in the hearts of our people with his works of wisdom rich in philosophical thoughts.

Keywords: creativity, poetry, translation, fiction, poet, publicist, people.

Ўзбек адабиётининг XX асрдаги улкан вакилларида бири, икки халқ: ўзбек ва озарбайжон халқларининг фарзанди Мақсуд Маъсум ўғли Шайхзода 1908 йили Озарбайжоннинг Агдаш (Оқтош) шаҳрида зиёли оиласида туғилган. Отаси Маъсумбекнинг касби шифокорлик бўлиб, шеъриятни ниҳоятда севган, фарзандларига ҳам адабиётга муҳаббат туйғусини сингдирган инсон эди. Онаси Фотимахоним ҳам зиёли аёл бўлганлар.

1928 йил у ҳурфикрлиги, яъни Озарбайжонни мустақил давлатга айлантириш ҳақидаги эркин фикрлари учун айбланиб, миллий зиёлиларига бўлган таъқиблари бошланиши билан Мақсуд Шайхзода Тошкентга сургун қилинди. Шу даврдан бошлаб то умрининг сўнгига қадар Шайхзоданинг ҳаёти Ўзбекистон билан боғланади. 1935-1938 йилларда тил ва адабиёт институтида илмий ходим бўлиб ишлаган, 1938 йилдан ҳаётининг сўнгигача Низомий номли Тошкент давлат педагогика институти “Ўзбек мумтоз адабиёти” кафедрасида ўқитувчи бўлиб ишлайди. Низомий номидаги ТДПУ декани ва ўзбек адабиёти кафедраси мудир лавозимларида ишлаган. Мунтазам равишда унинг ижоди даврий нашрларда чоп этилган. Унинг фаол таржимонлик

фаолияти, ўзбек адабиёти соҳасидаги ишлари ва педагогик фаолияти Ўзбекистоннинг илмий муҳитида шуҳрат қозонди.

Дастлабки шеърларини мактабда ўқиш пайтида ёзишни бошлади. Уларни мактаб тадбирларида ўқиди. Унинг биринчи шеъри 1921 да "Коммунист" газетасида Бокуда чоп этилди. Озарбайжон тилида ёзилган ушбу даврнинг аксарият шеърлари "Шайхзода дафтари"да қўлёзмалар кўринишида сақланиб қолган. Шайхзоданинг дастлабки ижод намуналари 1929 йилдан эълон қилинди.

30 йилларда шоирнинг «Ўн шеър», «Ундошларим», «Учинчи китоб», «Жумҳурият» номли тўпламлари дунё юзини кўради. Ана шу тўпламлари билан Шайхзода ўзбек адабиётида ўзига хос шоир сифатида танилди ва тан олинди. Шоир «Тошкентнома» да ҳақли равишда ёзган эдилар:

Низомий ватани, Ганжа ўлкаси
Ўпкамга тўлдирди шеър ҳавосин...
Лекин шоирликнинг нозик толеи
Кулди Сирдарёнинг ҳавзаларида...

Шоирнинг ижоди 40 йилларда, Иккинчи жаҳон уруши даврларида авж пардаларга кўтарилди. Инсониятга таҳдид солаётган фашизмни йўқ қилиш, тирикликни, шон-у шарафни, тинчликни сақлаш, халқни руҳан енгилмасликка, матонатга даъват этиш шоирнинг шу йиллари чоп этилган «Кураш нечун», «Жанг ва қўшиқ», «Капитан Гастелло», «Кўнгил дейдики» каби тўпламларининг бош мавзуси бўлди. 1944 йилда Шайхзода ижодининг яна бир мумтоз намунаси «Жалолиддин Мангуберди» тарихий драмаси яратилди. XIII асрларда Чингизхон қўшинлари ўлкамизни босиб олмоқчи бўлганида, халқимизнинг мард ўғлонларидан Жалолиддин Мангуберди душманга қарши кураш олиб боради. Ўз ватани мустақиллигини сақлаш учун мардонавор туриб жанг қилади. Мана шу тарихий шахс сиймоси ва шонли ўтмиш саҳифаларини бадиий ҳаққонийлик билан тасвирлаш 1944 йилда ёзилган «Жалолиддин Мангуберди» драмасининг муваффақиятини таъминлади. Муаллиф ҳаётлик чоғида, бу асар тўлиғича чоп қилинмаган. Илк бор ўзбек тилида драматург вафотидан 21 йил ўтгач, 1988 йили тўлиқ ҳолатда босмадан чиқди. Пьеса Ҳамза номидаги ўзбек давлат академик драма театрида (ҳозирги Ўзбек Миллий академик драма театри) саҳналаштирилган. Ботир лашкарбоши Жалолиддин сиймосини саҳнага буюк актёр Шукр Бурҳонов олиб чиқди.

Шайхзода урушдан кейинги йилларда тинч ҳаёт ва яратувчилик завқини тараннум этган шеърлардан иборат «Ўн беш йилнинг дафтари», «Олқишларим», «Замон торлари», «Шуъла», «Чорак аср девони» каби тўпламларини нашр эттиради. 1957 йили Тошкент ҳақида теран фалсафий, эҳтиросли туйғуларга бой «Тошкентнома» достонини ёзади.

Истеъдодли шоир ва таржимон Мақсуд Шайхзоданинг ўзбек санъатининг ушбу илк чўққиси қаторидаги муносиб ўринлардан бири эликдан зиёд муаллифларнинг асарларини таржима қилишга кўп меҳнат қилган ва бир қатор оригинал шеърий

ижодларни яратган. Жуда ўқимишли, кўп қиррали истеъдодли, баъзан меҳнатсевар ва ҳалол Мақсуд Шайхзоданинг таржимонлик мавзуси шарқона (Р. Тагор, Воллатҳол, М. Камол, Н. ХИК-мет) ва Ғарб классиклари (И. Гёте, Ж. М. Камол, Н. ХИК-мет) каби бадий дунёни танлади. А. Пушкин, М. Лермонтов, Н. Некрасов, В. Маяковский, Э. Багрицкий, Б. Пастернак, Сурков ва бошқалар унинг этиборидан ташқарида қолмади ва Т. Шевченко, С. Вур-гун, Э. Черенц ва бошқалар каби истеъдодли олим-лар. Лекин энг муҳими, М. Шайхзода шеърий сўзнинг инглиз сеҳргарини, "театр даҳоси" ни Уилям Шекспир-ни ҳайратга солди. Ўз ижодининг она тилида билим ва тарғибот қилиш унинг энг яхши йилларини берди.

Шекспирда таржимонни инсонпарварлик ғоялари, Байрон асарларида-романтиканинг инқилобий руҳи ; Пушкиннинг шеърий ижодларида-ҳақиқатнинг бадий ривожланишининг кенглиги ва халқ ижодий лирикаси билан тўла ёрқинлиги, Маяковскийнинг шеърлари ва шеърларида - "бор овозда" гапириш қобилияти, унинг жанговарлиги руҳлантирди.

Ўзбек адабиёти хазинасида чинакам бой мерос қолдирган таржима фаолиятида Шайхзода манфаатларининг тўлиқ бўлмаган доирасидир. Бу бойликлардан бири Шекспирнинг "Ҳамлет" фожеаси бўлиб, у ўттизинчи йилларда қайта кўриб чиқилган ва шеърий ва фалсафий кайфиятнинг улуғворлиги билан таржимани бошлаган. Бу қирқинчи йилларда содир бўлди, таржимон бу ўта масъулиятли вазифани енгиш учун етук имкониятларни ҳис қилганди. Шундай қилиб, 1948 йилда яъни 12 йилдан сўнг, яъни "Ҳамлет" фожиасининг биринчи таржимаси пайдо бўлди. 1960 йилда қайта ишланиб, Шайхзоданинг Шекспирнинг бу боқий ижодига нисбатан юксак масъулиятли муносабатини яққол кўрсатиб турибди.

Ўзига хосликни чуқур тушуниш ва тўғри баҳолаш, шунингдек, "Ҳамлет" таржимасининг шеърий бойлиги Мақсуд Шайхзоданинг асарида унинг ҳақиқий маҳоратини очиб бериш, "Ҳамлет" таржимасини таҳлил қилиш фожеанинг бош қаҳрамони образини талқин қилиш билан таққосланган. Тадқиқотнинг бундай йўли таъқиб қилинди ва яна бир мақсад-бу ғоянинг эволюциясини кўрсатишдир. Фожеанинг бош қаҳрамонининг образини тушуниш ва талқин қилиш жуда қийин: у мураккаб ва кўп қирралидир. Қийинчиликлардан бири мифологик тасвирларнинг мавжудлиги, уларнинг тушунчаси аниқ эмас; иккинчиси-қаҳрамоннинг характерининг фалсафий чуқурлиги; учинчиси-фожеада тасвирланган ҳақиқатнинг ижтимоий-тарихий масофа. Ҳамлетни таржимонлар томонидан қабул қилишнинг ноаниқлигини аниқлайдиган ва фожеанинг алоҳида дақиқаларини изоҳлаш, изоҳлаш ва қўшимча тушунтиришлар зарурлигини аниқлайдиган омиллардир. Шайхзоданинг ўзбекча сўз бирикмаларининг архаизмларига бўлган муносабати ҳам айнан шу омиллар билан изоҳланади. Мақсуд Шайхзода таржима мактабини яратган, кейинчалик кўплаб ёш таржимонлар яратган асл санъаткор.

Шайхзода - "Мирзо Улуғбек" боқий фожиа муаллифи. У Шекспирнинг "Ҳамлет", "Кинг Леар", "Ромео ва Жулиетта" асарларининг таъсири остида ёзилган бўлиб, у

қўйидагиларни таъкидлаш имконини беради: Шайхзоданинг инглиз тилидаги "театр худоси" асарлари устида ишлаши у учун катта ижодий мактаб бўлган.. Бу асар ўзбек драматургияси ривожига жуда катта ўрин тутган пьесадири. Асарда буюк бобокалонимиз, дунё фалакшунос олимлари ичида эътироф топган, улуғ Амир Темурдан сўнг темурийлар насабини оламга танитган Мирзо Улуғбек сиймоси муҳаббат ва улуғворлик билан тасвир этилади. Бу образни ҳам Шукр Бурҳонов катта маҳорат билан ижро этган. Шайхзода бу трагедия асосида 1964 йилда «Улуғбек юлдузи» кино сценарийсини ёзди. "Мирзо Улуғбек" пьесасида Муаллиф Темурнинг невараси бошқарувининг ўзига хос ҳақиқатини, унинг тадқиқотлари Шекспирнинг айрим техникаларидан ижодий фойдаланишни кўрсатиб берувчи ташвиш ва драматик воқеалар билан тўла тасвирлаган. Бироқ, бу Шайхзоданинг ўзига хослигини, "Мирзо Улуғбек" қаҳрамонларининг сюжети ва характерларини ишлаб чиқишда унинг инновацияларидан воз кечмайди, аксинча, муаллифнинг мустақиллигини юқори даражада таъкидлайди, бу аслида унинг ўзига хослигини белгилайди. Мақсуд Шайхзода инглиз тилини билмаганлиги маълум. Шу билан бирга, Шайхзоданинг бадиий ижоди ўзбек китобхонлари ва буюк инглиз драматурглари олдида покдир: унинг таржималари қизиқиш билан ўқилади. Шекспир асарларининг таржималарини кўп жиҳатдан асл нусхага муносиб қилишга муваффақ бўлган таржимон Шайхзоданинг ўзига хос истеъдоди бўлди. Ва фақат бу эмас. Бу ерда Шайхзоданинг баъзи ўзгармас қоидалари муҳим рол ўйнади, бу таржималарнинг сифатини сезиларли даражада белгилайди-асл нусхадаги белгилар ва тасвирларни қайта тиклаш, тил эквивалентини излаш, ҳақиқатга, тафсилотларга, ҳикоя феноменига, асл нусханинг композицион ва семантик етарлилигига нисбатан асосий муносабат. Шайхзода "Ҳамлет" ва "Ромео ва Жулиетта" фожеаларининг она тилидаги белги ва образларини, ўзбек тилининг бадиий воситаларини ижтимоий муҳитни, унинг ҳақиқийлиги тасвир объектига айланган давр руҳини қайта тиклашга муваффақ бўлди.

Унинг манфаатлари доираси - прогрессив, инсонпарвар, тинчликсевар, ўзига хос, гуманистик фикрлайди-ган муаллифларнинг асарлари эканлигига эътибор тортади. Бундай фазилатлар Шайхзода характерига эга. У ёвузликдан, халқларнинг эксплуатациясидан, тенгсизликдан, қулликдан, мустамлакачиликдан, қароқчилик урушларидан, юраксизликдан, худбинликдан ва ҳаётнинг шунга ўхшаш ҳодисаларидан нафратланади.

Шундай қилиб, М. Шайхзода унга яқин бўлган нарсаларни таржима қилиб, унинг дунёқараши, ижодий қиёфаси билан ҳамоҳанг эди. Шеърини санъатнинг монументал асарлари, унинг ажойиб истеъдодидир. Ўзбек шеърини Шарқ ва Ғарбнинг буюк дурдоналари қайта тикланди ва ҳозирги кунда тўлақонли овоз берилиб, миллий адабиётимизнинг тўлақонли бойлигидир. Икки юрт ўғли шоир, драматург, таржимон, публицист, олим, педагог Мақсуд Шайхзода ўзбек маданияти ривожига қўшган ҳиссаси билан мангуликка дахлдор шахсдир.

АДАБИЁТЛАР:

1. «Тошкент» энциклопедияси. 2009 й.
2. Зокиров М. Максуд Шайхзода: адабий-танкидий очерк. – Тошкент, 1969.
3. Шомансур Ю. Шайхзода – бунёдкор шоир. – Тошкент, 1972.
4. Мақсуд Шайхзода. Ziyonet.uz. 2013.
5. М.М. Деҳқонов, Р.С. Абдуллаева, А.Р. Сотволдиев Адиб болалиги ёхуд Шайхзода сийратига назар, Scientific progress, Тошкент, 2021.